

Prof. dr Nezir PIVIĆ*
Vanredni profesor
Pravni fakultet Univerziteta u Zenici

Lejla ZILIĆ-ČURIC, MA
Asistent
Pravni fakultet Univerziteta u Zenici

Pregledni naučni rad
UDK: 343.261(4)
Primljeno: 20. mart 2021.
Prihvaćeno: 15. april 2021.
[https://doi: 10.47152/rkkp.59.1.6](https://doi.org/10.47152/rkkp.59.1.6)

KAZNA DOŽIVOTNOG ZATVORA U EVROPSKOM SISTEMU ZA ZAŠTITU LJUDSKIH PRAVA

Izricanje kazne doživotnog zatvora nije u suprotnosti sa ljudskim pravima popisanim Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. Međutim, izrečena kazna doživotnog zatvora i sistem njenog provođenja moraju ispunjavati određene standarde da bi bili kompatibilni sa zahtjevima iz člana 3. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. Predmet našeg istraživanja jesu upravo navedeni standardi koje države ugovornice imaju poštovati u pogledu provođenja kazne doživotnog zatvora. Uvod u predmet istraživanja dat je u obliku penološkog osvrta na kaznu doživotnog zatvora kao i prikaza međunarodnopravnih standarda uspostavljenih pod okriljem Ujedinjenih Nacija i Vijeća Evrope koji se odnose na izricanje i provođenje kazne doživotnog zatvora. Centralni dio rada predstavlja istraživanje sudske prakse Evropskog suda za ljudska prava, koja se odnosi na kaznu doživotnog zatvora. U tom kontekstu, centralni dio rada tretira pitanje odnosa kazne doživotnog zatvora i apsolutno zaštićenog ljudskog prava na zabranu

* e-mail: nezir.pivic@yahoo.com

** e-mail: lejla.zilic@unze.ba

mučenja te pitanje slobodnog polja procjene država članica Vijeća Evrope kod propisivanja mehanizma revizije kazne doživotnog zatvora. Namjera autora usmjerena je u pravcu analize strasburške sudske prakse u pitanjima kompatibilnosti kazne doživotnog zatvora sa zahtjevima iz člana 3. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda te prikaz standarda koje je iznjedrila strasburška sudska praksa u pogledu provođenja i mehanizma revizije kazne doživotnog zatvora.

Ključne reči: kazna doživotnog zatvora, revizija kazne, slobodno polje procjene, zabrana mučenja.

1. Penološki osvrt na kaznu doživotnog zatvora

Kazna lišenja slobode prošla je dug evolutivni put od ideje retribucije i osвете do ideje resocijalizacije i reintegracije delinkventa u društvo. Okretanje kormila ka savremenom shvatanju penitensijarnog sistema imalo je za posledicu kreiranje moderne penološke misli u čijem se centru nalazi ideja rehabilitacije osuđenih osoba. Učenje osuđenika društveno prihvatljivom ponašanju, kroz metode proučavanja ličnosti osuđenih osoba i klasifikacije lica, ima za cilj izgraditi stvaranje društvene odgovornosti kod osuđene osobe kako bi se reintegrisale u društvo kao njegov koristan član.¹ Jedna od posledica navedenih filozofskih ideja modernog penitensijarnog sistema jeste ukidanje smrtne kazne iz sistema krivičnih sankcija.

Potaknute navedenim idejama sociološko-penološkog humanizma mnoge države svijeta ukinule su smrtnu kaznu nakon čega je ostalo otvoreno pitanje na koji način država može zaštititi društvo od od najtežih krivičnih djela. Odgovor na ovo pitanje za većinu savremenih krivičnih zakonodavstava bio je uvođenje kazne doživotnog zatvora (Petrović, Jovašević, 2006: 45.). Smatra se da se kaznom doživotnog zatvora može postići zaštita društvenih vrijednosti od najopasnijih počinitelja krivičnih djela (Ibid, 45). S druge strane, kazna doživotnog zatvora, posebice bez propisanog mehanizma revizije, daje jako niske ili skoro nikakve mogućnosti za ostvarivanje specijalne prevencije budući da osuđenik u tom slučaju nema nikakav motiv koji bi ga podsticao na resocijalizaciju i popravlanje.

Savremene ideje ljudskih prava apostrofirale su isticanje vrijednosti dostojanstva svakog čovjeka, te nastoje standard ljudskog dostojanstva involvirati u savremenu filozofiju penitensijarnog sistema. U tom kontekstu, međunarodno pravo

¹ Izučavanje ličnosti osuđene osobe kao i klasifikacija osuđenih lica u kazneno-popravnim ustanovama predstavljaju jedne od glavnih mehanizama putem kojih se nastoje ostvariti načela penitensijarne individualizacije. Vidi više u: Mladenović-Kupčević, 1972: 133-145.

ljudskih prava iznjedrilo je brojne principe i standarde koje bi nacionalna zakonodavstva trebala inkorporirati u svoj penitencijarni sistem u cilju zaštite i poštovanja ljudskog dostojanstva svake osuđene i pritvorene osobe.

2. Međunarodno pravo ljudskih prava i kazna doživotnog zatvora

2.1. Standardi uspostavljeni pod okriljem Ujedinjenih Nacija

Konceptualno, ljudska prava² predstavljaju inherentna prava koja imaju svi ljudi na temelju činjenice da su ljudi. Ta prava proizlaze iz liberalnog stava da je čovjek autonomno i racionalno biće, koje svojim rođenjem u zajednici dobija određena prava koja mu se ne mogu oduzeti (Dimitrijević et al, 2007: 38). Koncept ljudskih prava ne proizlazi iz pozitivnog zakona već iz moralnog porijekla, drugim riječima - „koncept ljudskih prava počiva na etici i moralu“ (Shaw, 2008: 266). Temelji se na ideji da sva ljudska bića uživaju ljudska prava bez obzira na rasu, kožu, boju kože, spol, naciju, vjeru ili druge ljudske razlike. U skladu s tim, ljudska su prava univerzalna i podjednako se primjenjuju na sve ljude bez diskriminacije.³

Period 19. i 20. stoljeća predstavlja eru realizacije ideja o ljudskim pravima, koja je uveliko potaknuta ekonomskim i socijalnim prilikama tada u svijetu. Vođene navedenim idejama, Ujedinjene Nacije (u daljem tekstu: UN) su prva međunarodna organizacija koja je formalno proklamovala ljudska prava usvojivši Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima iz 1948. godine.⁴ Iako se član 5. Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, koji normira zabranu mučenja, nečovječnog postupanja i kažnjavanja, ne odnosi *explicite* na osuđene i pritvorene osobe, on je bio polazna osnova za dalje normiranje prava osuđenih i pritvorenih osoba pod okriljem UN.

2 U literaturi postoji mnogo definicija ljudskih prava. Tako naprimjer, u Enciklopediji Međunarodnog prava iz 1995. godina ljudska prava definišu se kao: „slobode, imuniteti i beneficije koje bi prema prihvaćenim savremenim vrijednostima koje bi sva ljudska bića trebala imati po pravu društva u kojem žive.“ Vidi: Enciklopedija Međunarodnog prava, 1995: 342.

Nadalje, Rebecca Wallace and Olga Martin- Ortega u svojoj knjizi „Međunarodno pravo“ ljudska prava definišu kao „fundamentalna, neotuđiva i esencijalna prava nastala iz potrebe da se zaštite pojedinci od državnog autoriteta“. Vidi: Wallace, Martin-Ortega, 2016: 242.

Filozof Alan Gewirth smatra da kao ljudi imamo „ljudska prava na one stvari koje su neophodne da bismo djelovali kaomoralni djelatnici“. Vidi: Gewirth, 1984: 56.

3 O konceptu jednakosti ljudi i zabrani diskriminacije vidi više u: Dimitrijević et al, 2007: 110-126.

4 Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, proklamovana od strane Generalne skupštine UN u Parizu, 10.12.1948, Rezolucija Generalne skupštine 217 A.

Tako, 1966. godine UN usvaja Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (u daljem tekstu: MPGPP)⁵, koji pored opće zabrane mučenja iz člana 7., u članu 10. normira i obavezu čovječnog postupanja sa osobama lišenim slobode kao i obavezu poštovanja ljudskog dostojanstva svake osobe lišene slobode. Ono što posebno valja naglasiti jeste da MPGPP u istoj odredbi nameće obavezu državama da svoje penitencijarne sisteme grade na principima društvene rehabilitacije osuđenih osoba.⁶ U cilju osiguranja primjene MPGPP osnovan je Odbor za ljudska prava kao tijelo zaduženo za praćene aktivnosti država kako bi se osigurao visok stepen primjene navedenih standarda.

Prava osuđenih i pritvorenih osoba, pod okriljem UN, kodifikovana su 1955. godine donošenjem Standardnih minimalnih pravila za postupanje sa zatvorenici- cima koja su revidirana 2016. godine, tzv. „Pravila Nelson Mendele“ (u daljem tekstu: Mendelina pravila).⁷ Svrha Mendelinih pravila je postavljanje „općeprihva- ćenih dobrih načela i prakse u postupanju sa zatvorenici- cima i upravljanju zatvo- rima“⁸ koji počivaju na standardima poštovanja ljudskog dostojanstva i zabranje mučenja, neljudskog ili ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja.⁹

Pored navedenog, UN je kontinuirano radio na unapređivanju položaja osu- đenih osoba donošenjem mnoštva međunarodnorodnopravnih akata koja tretiraju pitanja organizacije penitencijarnog sistema i postupanja sa zatvorenici- cima.¹⁰ Ono što je posebno važno spomenuti u ovom kontekstu jeste Konvencija pro- tiv mučenja i drugih okrutnih, neljudskih ili ponižavajućih postupaka ili ka- žnjavanja iz 1984. godine¹¹ i Fakultativni protokol uz ovu Konvenciju iz 2002.

5 Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Generalna skupština UN, donešen Rezolu- cijom 2200 A(XXI) 16.12.1966. godine, stupio na snagu 23.3.1976. godine, Serija Ugovora Vol. 999, str. 171.

6 Član 10. stav 3. MPGPP: „Kazneno-popravni režim podrazumijevat će takvo postupanje s osuđe- nicima čiji je bitan cilj njihovo prevaspitanje i ponovno uključenje u društvo. Maloljetni prije- stupnici biti će odvojeni od odraslih i podvrgnuti režimu koji odgovara njihovom dobu i njihovom pravnom položaju.“

7 Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za postupanje sa zatvorenici- cima (Mendelina pra- vila), Ujedinjene nacije, A/RES/70/175, usvojena 8.1.2016. godine.

8 Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za postupanje sa zatvorenici- cima (Mendelina pra- vila), Uvodna napomena 1.

9 Mendelina pravila, Pravilo 1.

10 Npr vidi: Skup načela za zaštitu svih osoba u bilo kojem obliku pritvora ili zatvora, Generalna skupština UN, usvojeni 9.12.1988. godine, A/RES/43/173; Temeljna načela za postupanje sa za- tvorenici- cima, Generalna skupština UN, usvojena 28.3.1991. godine, A/RES/45/111; Načela medi- cinske etike za zdravstveno osoblje, posebno liječnike za zaštitu zatvorenika i pritvorenika protiv mučenja i ostalih nehumanih ili ponižavajućih kažnjavanja i postupanja, Generalna skupština UN, Rezolucija 37/194, usvojena 18.12.1982. godine.

11 Konvencija protiv mučenja i drugih okrutnih, neljudskih ili ponižavajućih postupaka ili kažnja- vanja, Generalna skupština UN, usvojena 10.12.1984. godine, stupila na snagu 26.6.1987. godine, Serija Ugovora, Vol. 1465, 85.

godine.¹² Navedena Konvencija predstavlja pravnobavezujući međunarodnopravni akt na svjetskom nivou koji je posvećen pitanjima zabrane torture.

2.2. Standardi uspostavljeni pod okriljem Vijeća Evrope

„Evropa je bez sumnje trenutno predvodnik u postavljanju standarda u svijetu“, navodi se u Priručniku za zatvorske službenike izdatom od strane Vijeća Evrope (Murdoch, Jiricka, 2016: 10). Vijeće Evrope, kao regionalna međunarodna organizacija, već dugi niz godina aktivno radi na uspostavljanju načela socio-loško-penološkog humanizma, udarajući jake temelje principu poštovanja ljudskog dostojanstva u svim sferama penitencijarnog sistema. Navedene napore Vijeće Evrope, najprije, ostvaruje putem Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava (u daljem tekstu: EKLJP)¹³ i Evropskog suda za ljudska prava (u daljem tekstu: ESLJP). Drugi blok zaštite prava zatvorenika predstavljaju Evropska konvencija o sprječavanju mučenja i neljudskog ili ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja¹⁴ i Evropski odbor za sprječavanje mučenja i neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (u daljem tekstu: CPT). Upoređujući navedene stubove zaštite, treba istaknuti da je ESLJP institucija koja predstavlja konačnu instancu u sistemu zaštite ljudskih prava u Evropi, dok CTP predstavlja proaktivno tijelo koje ima za cilj zaštitu ljudskih prava kroz metodu monitoringa na licu mjesta, dajući preporuke državama članicama o unapređenju ljudskih prava unutar specifične sfere (Ibid, 10-12).

Potom, u navedenom sistemu zaštite svakako treba spomenuti i Komitet ministara Vijeća Evrope koji ima veoma bitnu ulogu u praćenju izvršavanja obaveza koje je ESLJP u svojim presudama naložio državama članicama. Veliki doprinos razvoju prava osoba lišenih slobode ovaj Komitet dao je donošenjem Evropskih zatvorskih pravila¹⁵, koja počivaju na načelima poštovanja ljudskih prava osoba lišenih slobode i njihove reintegracije u društvo.¹⁶ Ne smije se zaboraviti ni uloga Komesara za Vijeće Evrope koji ima opću nadležnost proklamovanja ljudskih prava i podizanja svijesti o važnosti poštovanja istih kroz svoje preporuke i mišljenja.

Kazna doživotnog zatvora uvedena je u krivično zakonodavstvo evropskih zemalja nakon ratifikacije Protokola 6 uz EKLJP kojim se ukinula smrtna kazna.

12 Fakultativni protokol uz Konvenciju protiv mučenja i drugih okrutnih, neljudskih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja, Generalna skupština UN, donešen 9.1.1993. godine, stupio na snagu 22.6.2006. godine, A/RES/57/199.

13 Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Vijeće Evrope, stupila na snagu 4.11.1950. godine, ETS 5.

14 Evropska konvencija o sprječavanju mučenja i neljudskog ili ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja, Vijeće Evrope, stupila na snagu 1.2.1989. godine, ETS126.

15 Evropska zatvorska pravila, Komitet ministara Vijeća Evrope, 11.1.2006. godine, Rec (2006)2.

16 I dio, Temeljna načela, Evropska zatvorska pravila.

Većina država odlučila je smrtnu kaznu zamijeniti kaznom doživotnog zatvora, smatrajući da je to adekvatna sankcija za počinitelje najtežih krivičnih djela. Od tada pa do danas ESLJP je u svojoj bogatoj sudskoj praksi razvio određene standarde sociološko-penološkog humanizma u kontekstu kazne doživotnog zatvora.

3. Sudska praksa ESLJP i kazna doživotnog zatvora

Generalno posmatrano, među državama članicama Vijeća Evrope ne postoji jedan općeprihvaćen obrazac u vezi sa provođenjem kazne doživotnog zatvora i propisivanjem uslova za preispitivanje opravdanosti izvršavanja kazne doživotnog zatvora nakon proteka određenog roka. U tom kontekstu, države članice Vijeća Evrope imaju slobodno polje procjene prilikom odlučivanja o dužini zatvorskih kazni, njihovom provođenju i propisivanju uslova smanjivosti navedene kazne, sve u cilju pravovremene zaštite društva od kriminaliteta. Međutim, generalni stav institucija Vijeća Evrope jeste da evropska kaznena politika treba da akcenat stavi na rehabilitacijsku svrhu zatvora.¹⁷

U pogledu kazne doživotnog zatvora, prava iz EKLJP se „aktiviraju“ u slučajevima kada nacionalno zakonodavstvo ne poznaje niti jednu mjeru putem koje je moguće, nakon proteka određenog vremena, preispitati daljnju opravdanost izvršenja kazne doživotnog zatvora, odnosno kada ne postoji ni nada da bi osuđenik nekada, ispunjenjem određenih uvjeta, mogao ponovo biti slobodan. U tom pogledu, u nastavku rada problematizirat ćemo dva pitanja: kada je kazna doživotnog zatvora suprotna standardima zabrane mučenja, neljudskog ili ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja iz člana 3. EKLJP i koliko je zapravo široko slobodne polje procjene država članica Vijeća Evrope kod ispitivanja opravdanosti daljnjeg izvršenja kazne doživotnog zatvora?

3.1. Kazna doživotnog zatvora versus zabrana mučenja, neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja

Zabrana mučenja je *ius cogens* norma međunarodnog prava¹⁸ i apsolutno ljudsko pravo koje je u evropsko-kontinentalnom sistemu za zaštitu ljudskih pra-

17 To je, između ostalog, stav i ESLJP iznešen u predmetu Vinter et al. protiv Ujedinjenog Kraljevstva, App. No 66069/09, 130/10 i 3896/10, presuda od 9.7.2013. godina, para 110-123.

18 Međunarodni sud pravde je u predmetu Belgija protiv Senegala iz 2012. godine, zauzeo stav da zabrana mučenja spada u peremptorne norme međunarodnog prava, odnosno da predstavlja *ius cogens* normu. Takav status, prema *ius cogens* Međunarodnog suda pravde, te da takav zaključak proizilazi iz bogate međunarodne prakse i *opinio juris* država u međunarodnoj zajednici. Vidi: Međunarodni sud pravde, Pitanja koja se odnose na obavezu procesuiranja ili ekstradicije, Belgija protiv Senegala, presuda od 20.07.2012. godine, para 99. Kada govorimo o definiciji *ius cogens* norme, potrebno je pogledati odredbu člana 53. Bečke konvencije o pravu međunarodnih ugovora

va zagarantovano članom 3. EKLJP.¹⁹ Filozofija društvenog popravljanja, koja je zvijezda vodilja moderne evropske penitencijarne politike, i ljudsko dostojanstvo koje se nalazi u samom središtu vrijednosti koje zagovara EKLJP su suprotni filozofiji kazne doživotnog zatvora bez bilo kakve mogućnosti umanjivanja te kazne. Stoga, osnovno pitanje koje se postavlja kada se ispituje povreda člana 3. EKLJP u kontekstu kazne doživotnog zatvora jeste: „Ima li ikakve nade da zatvorenik jednog dana, uz ispunjenje određenih uvjeta, bude pušten na slobodu?“ Ukoliko nacionalno pravo ne poznaje niti jedan sistem revizije ili mogućnost preispitivanja kazne doživotnog zatvora, u tom slučaju biće povrijeđen član 3. EKLJP. (*Vinter et al protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, para 122).

Sociološko-penološki humanizam i orijentiranost ka ličnosti osuđene osobe zapravo stoje na stanovištu da penološki razlozi za izricanje kazne doživotnog zatvora nisu statični, što je i ESLJP istakao u predmetu *Vinter i ostali protiv Ujedinjenog Kraljevstva* rekavši da se „ravnoteža između tih zahtjeva može mijenjati u toku kazne“ (*Vinter et al protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, para 111).²⁰

Ovdje je potrebno naglasiti da će kazna doživotnog zatvora ispunjavati uslove iz člana 3. EKLJP ukoliko se ona u praksi, ipak, izdrži u potpunosti. U predmetu *Laszlo Magyar protiv Mađarske*²¹ ESLJP naglasio je da „činjenica da bi kazna doživotnog zatvora mogla u potpunosti biti izdržana nije u suprotnosti sa članom 3. EKLJP.“ (*Laszlo Magyar protiv Mađarske*, para 49.). Suštinski posmatrano, da bi kazna doživotnog zatvora ispunjavala standarde iz člana 3. EKLJP ona mora biti *de jure* i *de facto* smanjiva²², međutim preispitivanje iste ne mora nužno dovesti do oslobađanja zatvorenika.²³

Ovdje je također važno naglasiti dva bitna momenta – vremenski period u kome doživotni osuđenik ima pravo znati koje uslove mora ispuniti da bi se jednog dana mogao pustiti na slobodu i vremenski period koji mora proći da bi

koji definiše *jus cogens* normu kao normu „što ju je prihvatila i priznala čitava međunarodna zajednica država kao normu od koje nije dopušteno nikakvo odstupanje i koja se može izmijeniti samo novom normom općega međunarodnog prava iste prirode.“ Ujedinjene Nacije, Bečka konvencija o pravu međunarodnih ugovora, 23.05.1969. godine, Serija Ugovora, Broj 1155, 331.

19 Također, propisano je Konvencijom o zabrani mučenja i drugog okrutnog, neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja iz 1984. godine potom Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima iz 1948. godine, Međunarodnim paktom o građanskim i političkim pravima iz 1966. godine te Ženevskom konvencijom o zaštiti žrtava rata iz 1949. godine.

20 ESLJP je u pomenutom predmetu istakao da kazna doživotnog zatvora s vremenom postaje sve veća, ukoliko ne postoji mehanizam preispitivanja ili ublažavanja iste. Drugim riječima, što zatvorenik duže živi, duža mu je kazna. (*Vinter et al protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, para 112)

21 *Laszlo Magyar protiv Mađarske*, App. No 73593/10, presuda od 20.5.2014. godine.

22 Između ostalih vidi presudu *Kafkaris protiv Kipra*, App No. 21906/04, presuda od 12.2.2008. godine, para 98.

23 Ovaj stav potvrđen je u predmetu *Torkloy protiv Mađarske*, App. No. 4413/06, presuda od 5.4.2011.

doživotni zatvorenik mogao tražiti reviziju kazne. Ukoliko nacionalno zakonodavstvo ne garantuje niti jedan mehanizam revizije kazne doživotnog zatvora, takva kazna doživotnog zatvora nije kompatibilna sa zahtjevima iz člana 3. EKLJP i njena nekompatibilnost nastaje već u momentu izricanja takve kazne.²⁴ Dakle, osuđena osoba ima pravo u momentu izricanja kazne doživotnog zatvora znati koje uslove mora ispuniti da bi se jednog dana mogla pustiti na slobodu.

U pogledu minimalnog perioda koja bi trebao proći do podnošenja zahtjeva za reviziju kazne, ESLJP je u pomenutom predmetu *Vinter et al protiv Ujedinjenog Kraljevstva* istaknuo da bi to trebalo biti najkasnije 25 godina nakon izrečene kazne.²⁵ Stoga, doživotni zatvorenik ima pravo da u momentu izricanja kazne doživotnog zatvora zna koji su uslovi za smanjenje kazne odnosno uslovnog otpusta i kad bi se trebalo izvršiti preispitivanje kazne odnosno kad bi mogao podnijeti zahtjev za preispitivanje.

3.2. Slobodno polje procjene država članica Vijeća Evrope kod propisivanja mehanizma revizije kazne doživotne kazne – Kome povjeriti preispitivanje?

Mehanizam revizije odnosno politika prijevremenog otpusta osuđenika na kaznu doživotnog zatvora nalazi se u rukama državnog aparata i, u pravilu, izvan opsega nadzora koji provodi ESLJP. Država ima slobodno polje procjene (manevarski prostor) da legislativno uredi sistem revizije kazne doživotnog zatvora.²⁶ U okviru slobodnog polja procjene spada i propisivanje oblika mehanizma revizije, dakle država je slobodna da odredi da li će to biti sudski, upravni ili izvršni oblik preispitivanja kazne doživotnog zatvora. (*Torkoly protiv Mađarske*, para 2).²⁷ Da bi bio u skladu sa zahtjevima iz člana 3. EKLJP, mehanizam revizije kazne mora biti legislativno propisan na jasan i nedvosmislen način, počivati na legitimim penološkim osnovama i u praksi biti djelotvoran.

24 *Vinter et al protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, para. 122.

25 *Vinter et al protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, para 68 i dalje.

26 Vidi predmet *Kafkaris protiv Kipra*, para 104.

27 „Tamo gdje nacionalno zakonodavstvo pruža mogućnost preispitivanja kazne doživotnog zatvora s ciljem njenog ublažavanja, otpusta, ukidanja ili uslovnog otpuštanja zatvorenika, bez obzira na nesudski karakter postupaka koje treba slijediti, to će biti dovoljno da ispuni zahtjeve iz člana 3.“ *Torkoly protiv Mađarske*, App. No 4413/06, presuda od 5.4.2011. godine, para 2.

U predmetima *Petukhov protiv Ukrajine*²⁸ i *Matiošaitis et al protiv Litvanije*²⁹ postavilo se pitanje da li predsjedničko pomilovanje koje je bilo jedina mogućnost revizije kazne u tim državama ispunjava zahtjeve iz člana 3.EKLJP. Generalno posmatrano, predsjedničko pomilovanje kao oblik revizije kazne *per se* ispunjava uslove iz člana 3. EKLJP, međutim sama procedura revizije u okviru predsjedničkog pomilovanja mora biti decidno propisana, lišena proizvoljnosti, sa jasnim uslovima koje osuđenik mora ispuniti kako bi dobio pomilovanje. U konačnici, predsjedničko pomilovanje mora počivati na legitimnim penološkim osnovama u koje ne potpadaju slučajevi puštanja na slobodu iz humanih i suosjećajnih razloga. (*Matiošaitis et al protiv Litvanije*, para 132.)

Da bi bilo u skladu sa zahtjevima iz člana 3. EKLJP, predsjedničko pomilovanje mora počivati na proceduri u okviru koje se procjenjuje da li je daljnje zatvaranje osuđenika opravdano legitimnim penološkim osnovama te na temelju takve analize mora biti obrazloženo. U takvom sistemu, prema riječima ESLJP iznesenim u gore predmetu *Laszlo Magyar protiv Mađarske*, osuđenik mora moći predvidjeti šta mora učiniti da bi se razmotrilo njegovo puštanje na slobodu. (*Laszlo Magyar protiv Mađarske*, para 53.) S tim u vezi neophodno je da sam sistem revizije putem predsjedničkog pomilovanja bude razumljiv i transparentan. U pomenutom predmetu *Petukhov protiv Ukrajine* jedini mogući sistem revizije kazne bio je predsjedničko pomilovanje koje je propisivalo da za teška krivična djela lica mogu biti pomilovana samo u slučaju postojanja „izvanrednih okolnosti“ koja nisu bila definisana u samoj proceduri. Ovakav mehanizam revizije kazne ESLJP ocijenio je kao nekompatibilan sa članom 3. EKLJP jer nije jasno i razumljivo šta se podrazumijeva pod navedenim standardnom i koji su to penološki razlozi koje izvršna vlast uzima u obzir prilikom revizije kazne doživotnog zatvora. (*Petukhov protiv Ukrajine*, para 173.)

Ovdje je bitno napomenuti da prilikom razmatranja da li predsjedničko pomilovanje ispunjava zahtjeve iz člana 3. EKLJP, ESLJP uzima u obzir i druge faktore kao što su statistika o broju datih pomilovanja i postojanje dovoljno procesnih garancija u toku postupka ispitivanja zahtjeva za pomilovanje.³⁰

Shodno prethodnoj analizi, uočavamo da strasburška praksa podržava kako sudski tako i izvršni mehanizam revizije kazne doživotnog zatvora, stavljajući

28 *Petukhov protiv Ukrajine*, App no. 43374/02, presuda od 21.10.2010. godine

29 *Matiošaitis et al protiv Litvanije*, App. No. 22662/13, 51059/13, 58823/13, 59692/13, 59700/13, 60115/13, 69425/13 and 72824/13, presuda od 23.8.2017. godine.

30 U tom kontekstu predsjedničko pomilovanje ne smije biti samo izraz samilosti nego revizija kazne izdata na temelju ispitivanja legitimnih penoloških razloga u konkretnom slučaju.

pri tome akcenat na kvalitetu aranžmana koji je država odabrala a ne na njegovu formu. Kvalitet u tom slučaju podrazumijeva jasnu proceduru odabranog mehanizma revizije, njegovu transparentnost, razumljivost, jasnoću te postojanje jasnih penoloških osnova na kojima počiva navedeni mehanizam revizije. U suštini, sve dok država ugovornica omogućava određeni mehanizam preispitivanja kazne koji ima za cilj njeno ublažavanje i uslovni otpust koji počiva na legitimnim penološkim osnovama, takav mehanizam ispunjava zahtjeve iz člana 3. EKLJP bez obzira radi li se o sudskom ili nesudskom mehanizmu revizije kazne.

Na temelju navedenog zaključujemo da država uživa jako široko polje procjene u normiranju svoje kaznene politike u pogledu mehanizma revizije kazne doživotnog zatvora pod uvjetom da su načini i metode koje država propisuje u skladu sa zahtjevima propisanim EKLJP odnosno uspostavljenim u praksi ESLJP.

4. Zaključak

Filozofija savremenog kažnjavanja stoji na stanovištu da nijedan kazno-popravni sistem ne smije imati za cilj samo i isključivo odštetu. Slijedom toga, evropska kaznena politika težište stavlja na rehabilitacijsku svrhu zatvora i u tom kontekstu daje podršku jednakoj primjeni alata rehabilitacije i reintegracije na zatvorenike osuđene na doživotnu kaznu zatvora. ESLJP, kao čuvar ljudskih prava na evropskom tlu, nastoji uspostaviti „najmanji zajednički sadržalac“ svih vrijednosti i standarda koje države ugovornice imaju uzeti u obzir prilikom organizovanja sistema izdržavanja kazne doživotnog zatvora. Na pijedastalu svih vrijednosti iz EKLJP nalazi se ljudsko dostojanstvo, stoga je nespojivo sa zahtjevima EKLJP da država lišava slobode bez ikakve nade da osuđenik jednog dana, ispunjenjem određenih uvjeta, ponovo povрати slobodu i bude reintegrisan u društvo.

U tom kontekstu, države ugovornice moraju pružiti normativnu i stvarnu mogućnost da kazna doživotnog zatvora bude smanjiva i ta mogućnost u praksi mora biti djelotvorna. Uslovi i procedura za reviziju kazne moraju biti jasno formulisani, precizno određeni, transparentni, razumljivi te počivati na legitimnim penološkim osnovama. Država ima slobodno polje procjene da propiše formu i model mehanizma revizije, poštujući navedene standarde. U konačnici, ESLJP upućuje da bi revizija kazne doživotnog zatvora trebala nastupiti najkasnije 25 godina nakon izrečene kazne. O navedenim uslovima osuđenik mora biti upoznat na početku izdržavanja kazne doživotnog zatvora kako bi znao šta mora učiniti da bi jednog dana mogao biti pušten na slobodu.

Literatura

- Dimitrijević V. i ostali (2007) *Međunarodno pravo ljudskih prava*. Beograd: Beogradski centar za ljudska prava
- Enciklopedija Međunarodnog prava (1995) Nijmegen: Max Planck Institut za Komparativno i Međunarodno pravo, Rudolf Bernhardt.
- Gewirth A. (1984) *Human Rights: Essays on Justification and Application*, Chicago: University of Chicago Press
- Mladenović-Kupčević R. (1972) *Osnovi Penologije*. Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu.
- Murdoch, J., Jiricka, V. (2016) *Borba protiv zlostavljanja u zatvorima, Priručnik za zatvorske službenike sa naglaskom na prevenciji zlostavljanja u zatvorima*. Strazbur: Vijeće Evrope.
- Petrović B., Jovašević, D. (2006) *Izvršno krivično/kazneno pravo*. Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu.
- Wallace R., Martin-Ortega O. (2016). *Međunarodno pravo (Izdanje 8)*. London: Sweet ve Maxwell, Thomson Reuters

Međunarodni pravni akti:

- Evropska konvencija o sprječavanju mučenja i neljudskog ili ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja
- Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda
- Fakultativni protokol uz Konvenciju protiv mučenja i drugih okrutnih, neljudskih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja
- Konvencija protiv mučenja i drugih okrutnih, neljudskih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja
- Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima
- Načela medicinske etike za zdravstveno osoblje, posebno liječnike za zaštitu zatvorenika i pritvorenika protiv mučenja i ostalih nehumanih ili ponižavajućih kažnjavanja i postupanja
- Skup načela za zaštitu svih osoba u bilo kojem obliku pritvora ili zatvora,
- Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za postupanje sa zatvorenicima (Mendelina pravila),
- Temeljna načela za postupanje sa zatvorenicima
- Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima

Sudska praksa

- *Matiošaitis et al protiv Litvanije*, App. No, 22662/13, 51059/13, 58823/13, 59692/13, 59700/13, 60115/13, 69425/13 and 72824/13, presuda od 23.8.2017. godine.
- *Kafkaris protiv Kipra*, App No. 21906/04, presuda od 12.2.2008. godine, para 98.
- *Petukhov protiv Ukrajine*, App no. 43374/02, presuda od 21.10.2010. godine
- *Torkloy protiv Mađarske*, App. No. 4413/06, presuda od 5.4.2011.
- *Vinter et al. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, App. No 66069/09, 130/10 i 3896/10, presuda od 9.7.2013. godina
- *Laszlo Magyar protiv Mađarske*, App. No 73593/10, presuda od 20.5.2014. godine.

Nezir PIVIĆ, PhD
Associate Professor
Faculty of Law, University of Zenica

Lejla ZILIĆ-ČURIĆ, MA
Teaching assistant
Faculty of Law, University of Zenica

LIFE IMPRISONMENT IN THE EUROPEAN SYSTEM FOR THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS

Sentencing to life imprisonment is not in contrast with human rights issued in European Convention for the protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. However, the sentenced imposed to life imprisonment and system to of its execution must meet certain standards to be compatible with requirements stated in Article 3 of European Convention. The subject of our research paper are mentioned standards that Contracting States have to respect in terms of enforcing the sentence of life imprisonment. Introduction to the subject of the research is given in the form of penological review of life imprisonment as well as review of internationally established legal standards under the umbrella of the United Nations and the Council of Europe that relate to sentencing and enforcement of life imprisonment. In focus of this research paper is case law of the European Court of Human Rights that refer to life imprisonment. In that context, the focus of this research paper deals with the issue of the relationship between life imprisonment and prohibition of torture as human right that is absolutely protected and the issue of the Contracting States's margin in appreciation in prescribing the form and conditions of revision of the sentence. The intention of the authors is focused on the legal analysis of Strasbourg case law on issue of compatibility of life imprisonment with the requirements of the Article 3 of the European Convention and to present the standards generated by Strasbourg case law regarding the implementation and mechanism of revision of life imprisonment.

Key words: *sentence to life imprisonment, revision of the sentence, margin of appreciation, prohibition of torture.*